

**ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ (ЦИФРОВИХ) ДОКАЗІВ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ЗАКОНОДАВЧИЙ АСПЕКТ****FORMATION OF ELECTRONIC (DIGITAL) EVIDENCE
IN CRIMINAL PROCEEDINGS: LEGISLATIVE ASPECT****Рибка Д.М., доктор філософії***Національна академія Служби безпеки України***Жевелєва І.С., к.ю.н., доцент***Національна академія Служби безпеки України*

У статті здійснено комплексний аналіз законодавчих, теоретико-методологічних та практичних аспектів формування електронних (цифрових) доказів у кримінальному провадженні. В умовах стрімкої діджиталізації суспільних процесів та активного використання інформаційно-комунікаційних технологій у сфері кримінального судочинства обґрунтовується нагальна потреба у трансформації підходів до доказування. Акцентовано увагу на нормативних прогалинах і суперечностях, пов'язаних із відсутністю єдиної дефініції понять «електронні докази», «цифрові докази», «комп'ютерні дані» та ін., що істотно ускладнює належну правову кваліфікацію і процесуальне оформлення такої інформації.

Розглянуто окремі механізми, передбачені чинним КПК України, щодо збирання електронних доказів: тимчасовий доступ, огляд комп'ютерних даних, залучення цифрових носіїв до процесуальних документів. Автори аналізують національне законодавство крізь призму міжнародних зобов'язань України, зокрема положень Конвенції про кіберзлочинність, а також судової практики щодо допустимості електронних доказів. Аргументується доцільність нормативного закріплення електронних (цифрових) доказів як окремого виду процесуальних джерел із визначенням спеціального процесуального режиму їх фіксації, перевірки та оцінювання.

Зроблено спробу систематизувати основні наукові позиції, представлені у сучасній юридичній доктрині, щодо розмежування понять «електронні», «цифрові» та «комп'ютерні» докази. Підкреслюється, що наявність множинних підходів до розуміння природи таких доказів зумовлює необхідність розробки єдиної уніфікованої концепції, яка б інтегрувала технічні, правові та криміналістичні компоненти. Автори підтримують ідею впровадження широкого поняття «цифровий доказ» як родової категорії, яка охоплює всю сукупність інформації в електронній формі, що може мати доказове значення у кримінальному процесі.

У підсумку підкреслюється, що системна правова модернізація інституту доказування в частині електронних доказів є ключовою умовою ефективного функціонування правосуддя. Запропоновано конкретні напрями вдосконалення кримінального процесуального законодавства, включаючи імплементацію міжнародних стандартів щодо захисту цифрових слідів, закріплення вимог до достовірності та автентичності електронної інформації, а також створення незалежного технічного інструментарію для її обробки та перевірки.

Ключові слова: кримінальний процес, види доказів, електронні докази, цифрові докази, комп'ютерні дані, доказування, правова кваліфікація, цифрова криміналістика.

The article presents a comprehensive analysis of the legislative, theoretical-methodological, and practical aspects of the formation of electronic (digital) evidence in criminal proceedings. In the context of rapid digitalization of societal processes and the active use of information and communication technologies within the domain of criminal justice, the urgent need to transform the existing approaches to evidentiary procedures is substantiated. Particular emphasis is placed on the normative gaps and contradictions associated with the absence of a unified definition of such terms as «electronic evidence», «digital evidence», «computer data», and related concepts, which significantly hinder proper legal qualification and procedural formalization of such information.

The article examines specific mechanisms for collecting electronic evidence, as provided by the current Criminal Procedure Code of Ukraine, including temporary access to data, examination of computer information, and incorporation of digital media into procedural documents. Authors analyze national legislation through the lens of Ukraine's international obligations, in particular the provisions of the Convention on Cybercrime, as well as judicial practice regarding the admissibility of electronic evidence. The article argues for the necessity of formally recognizing electronic (digital) evidence as a distinct type of procedural source, with the introduction of a special procedural regime for its preservation, verification, and assessment.

An attempt is made to systematize the main scholarly positions presented in contemporary legal doctrine concerning the differentiation between the concepts of «electronic», «digital», and «computer» evidence. It is emphasized that the existence of multiple approaches to understanding the nature of such evidence necessitates the development of a unified conceptual framework that integrates technical, legal, and forensic components. The authors advocate for the adoption of the broader category of «digital evidence» as a generic term encompassing all forms of electronically stored information that may carry evidentiary value in criminal proceedings.

In conclusion, the article highlights that systemic legal modernization of the evidentiary framework concerning electronic evidence is a key condition for the effective functioning of justice in the digital age. The authors propose specific directions for improving criminal procedure legislation, including the implementation of international standards for digital trace protection, the establishment of criteria for the reliability and authenticity of electronic information, and the development of an independent technical infrastructure for its processing and verification.

Key words: criminal procedure, types of evidence, electronic evidence, digital evidence, computer data, proving, legal qualification, digital forensics.

Постановка проблеми. Чинний КПК 2012 року, наслідуючи юридичні традиції Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік 1958 року (ст. 16) і КПК УРСР 1960 року (ст. 65), визначає у ч. 1 ст. 84 поняття доказів, а у ч. 2 цієї ж статті закріплює перелік їх процесуальних джерел, якими є показання, речові докази, документи, висновки експертів. Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України на органи державної влади та їх посадових осіб покладено обов'язок діяти виключно в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. У відповідності з цією конституційною

нормою, КПК України зобов'язує слідчого, прокурора, слідчого суддю і суд отримувати (формувати) докази у передбаченому кримінальним процесуальним законом порядку із визначених законом процесуальних джерел.

Водночас, в умовах діджиталізації багатьох сфер життєдіяльності людини, а також розвитку та впровадження в повсякденне життя новітніх інформаційних технологій, виникають нові форми існування доказової інформації, які на даний час не повною мірою корелюють із визначеними у законі процесуальними джерелами (видами) доказів. Зокрема, дедалі більшого значення для успішного досу-

дового розслідування та подальшого вирішення кримінального провадження по суті набуває інформація в електронній (цифровій) формі, що існує в мережі Інтернет, збережена в «хмарних» сховищах, на різноманітних електронних пристроях, машинних носіях інформації тощо.

Досліджуючи проблематику використання такої інформації для отримання доказів, вітчизняні науковці не сформували єдиної думки щодо термінології, яка має застосовуватися: «електронні докази», «цифрові докази», «електронні документи», «комп'ютерні докази», «докази в електронній формі». Дискусійним є питання виділення електронних (цифрових) доказів в окремий вид та запровадження окремого процесуального режиму їх формування, використання та оцінки. Відсутність доктринального консенсусу з означених вище питань ускладнює підготовку науково обґрунтованих пропозицій з удосконалення вітчизняного доказового права, які б забезпечили його адаптацію до сучасних умов використання кіберпростору та інноваційних інформаційних технологій для формування доказів. Відтак правозастосовники вимушені шукати практичні шляхи компенсації недосконалостей чинного КПК України, зокрема за допомогою застосування міжнародно визнаних рекомендацій, принципів та положень щодо використання цифрових даних, наприклад таких, як Протокол Берклі.

Виходячи з викладеного, метою наукової статті є повернення уваги на проблемні питання правової регламентації формування електронних (цифрових) доказів у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом різні аспекти проблематики, пов'язаної з електронними (цифровими) доказами в кримінальному процесі розглядалися в працях вітчизняних вчених-правознавців: Н. Ахтирської, П. Антонюк, Д. Алексєєвої-Процюк, В. Гмирка, А. Гутник, М. Гуцалюка, В. Капліної, А. Коваленка, І. Крицької, О. Малахової, О. Метелева, М. Погорецького, А. Ратнові, А. Скрипника, А. Столітнього, Д. Цехана, А. Хитри, М. Шумила та багатьох інших.

Водночас, наукові позиції щодо поняття електронних (цифрових) доказів, способів їх формування, особливостей їх перевірки й оцінки, а також шляхів удосконалення відповідних норм чинного кримінального процесуального законодавства не мають єдності і потребують більш детального вивчення.

Виклад основного матеріалу. У 2017 році в рамках судової реформи було прийнято нові редакції низки процесуальних законів, якими в національне законодавство вводилося поняття «електронні докази». Так, у ст. 96 ГПК України, ст. 99 КАС України, ст. 100 ЦПК України було визначено, що електронними доказами є «інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео– та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі» [1, 2, 3]. Крім цього, в цих статтях визначено місця збереження даних в електронній формі: портативні пристрої (карти пам'яті, мобільні телефони тощо), сервери, системи резервного копіювання, мережа Інтернет.

В умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій вказані нормативні положення сприяють більш ефективному, швидкому та справедливому вирішенню спорів у цивільному, адміністративному та господарському процесах та мають забезпечити їх адаптацію до цифрового середовища. Проте кримінальне процесуальне законодавство в питаннях унормування процедури поводження з доказами, які існують в електронній (цифровій) формі, проявляє певну інертність. Так, лише у 2022 році в КПК України було введено поняття «комп'ютерні дані», які відповідно до ч. 2 ст. 99 КПК України можуть бути визнані

документом-доказом за умови наявності в них інформації про факти чи обставини, що встановлюються під час кримінального провадження. Окремо була передбачена можливість долучати до протоколу процесуальної дії в якості додатка носії комп'ютерних даних, які пояснюють зміст протоколу (ч. 2 ст. 105 КПК України). Крім цього, слідчий та прокурор були наділені правом на місці проведення обшуку проводити пошук, виявлення та фіксацію комп'ютерних даних, що містяться в комп'ютерних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку (ч. 6 ст. 236 КПК України), а також проводити огляд комп'ютерних даних (ст. 237 КПК).

Поняття «комп'ютерні дані» є конвенційним і визначається у ст. 1 Конвенції про кіберзлочинність (далі – Конвенції) як «будь-яке представлення фактів, інформації або концепцій у формі, яка є придатною для обробки у комп'ютерній системі, включаючи програму, яка є придатною для того, щоб спричинити виконання певної функції комп'ютерною системою»[4]. В цій же статті вказано, що комп'ютерна система – це «будь-який пристрій або група взаємно поєднаних або пов'язаних пристроїв, один чи більш з яких, відповідно до певної програми, виконує автоматичну обробку даних [4].

Отже, Конвенція одним з атрибутів комп'ютерних даних визначає їх форму, придатну для обробки у комп'ютерній системі, що на перший погляд є аргументом на користь впровадження в доктрину кримінального процесу теоретичної конструкції «комп'ютерні докази». Проте, більшість науковців-процесуалістів оперує такими поняттями як «електронний доказ» або «цифровий доказ». Зокрема, в наукових джерелах висловлюється думка, що «електронна інформація (та комп'ютерна інформація) є лише різновидом інформації цифрової та співвідноситься з останньою відповідно як вид і рід» [5, с. 144]. У зв'язку з цим наголошується на доцільності використання більш широкого поняття «цифровий доказ», під яким «слід розуміти будь-яку інформацію, на підставі якої слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, дослідження якої може бути здійснено за допомогою спеціальних програмно-технічних засобів [5, с. 144].

Інші науковці, застосовуючи термін «електронні докази», підкреслюють таку особливість інформації (фактичних даних) як її збереження в електронному вигляді на будь-яких типах електронних носіїв та в електронних засобах [6, 7, 8], а також можливість отримання до неї доступу та сприйняття людиною лише після обробки спеціальними технічними засобами та програмним забезпеченням [8].

А. Столітній та І. Каланча визначають електронні докази як «інформацію, що зберігається в електронному вигляді на будь-яких типах електронних носіїв, в електронних пристроях чи електронних інформаційних системах та відповідає вимогам ст. 84 КПК України» [9, с. 182]. При цьому автори зауважують, що сформулювали це поняття суто як теоретичну категорію, що окреслює не окреме нове джерело доказів, а явище як таке [9, с. 182].

В. Фігурський вважає, що більш коректно використовувати термін «докази в електронній формі», якими є «інформація, створена, оброблена, збережена або передана за допомогою аналогових чи цифрових сигналів, що має значення для кримінального провадження [10, с. 97-99].

Не вдаючись до більш детального аналізу наукового пошуку оптимальної термінології, в контексті даної наукової статті будемо використовувати поняття «електронні (цифрові) докази» в розумінні інформації в електронній (цифровій) формі, дослідження якої може бути здійснено за допомогою спеціальних програмно-технічних засобів, на підставі якої слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Важливим етапом перетворення на докази матеріальних чи ідеальних слідів, що утворилися в оточуючій середовищі, є надання їм відповідної процесуальної форми, коли «слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд з дотриманням встановлених вимог, у тому числі значимості для предмета доказування, надають їм форму показань, речових доказів, документів, висновків експертів» [11, с. 62].

Однією з особливостей електронних (цифрових) слідів є те, що вони досить легко можуть бути змінені, знищені чи пошкоджені під час експлуатації відповідних електронних пристроїв та матеріальних носіїв, як цілеспрямовано (для приховування кримінально протиправної діяльності), так і в результаті застосування невідповідних програмно-технічних засобів, допущення технічних помилок тощо. Враховуючи це, процесуальний порядок залучення до кримінального провадження електронної (цифрової) інформації в якості доказів має бути придатним для забезпечення її відповідності вимогам достовірності та допустимості.

Розглянемо деякі правові процедури формування (збирання) електронних (цифрових) доказів, передбачені чинним кримінальним процесуальним законодавством. Якщо потенційно доказова електронна (цифрова) інформація перебуває у володінні відповідної фізичної або юридичної особи та зберігається в електронних інформаційних системах, комп'ютерних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, то згідно ст. 159 КПК України до неї може бути отриманий тимчасовий доступ, який здійснюється шляхом зняття копії такої інформації.

Чітких вимог до форми процесуальної фіксації факту та результатів тимчасового доступу кодекс не визначає. У ч. 3 ст. 165 КПК України лише вказано, що особа, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і оригіналів або копій документів, зобов'язана залишити володільцю речей і оригіналів або копій документів опис речей і оригіналів або копій документів, які були вилучені на виконання ухвали слідчого судді, суду. Вимога зафіксувати факт та результати тимчасового доступу до речей і документів в процесуальному документі (протоколі) відсутня. Водночас, керуючись правилами фіксування кримінального провадження (глава 5 КПК України), слідчий за необхідності може скласти протокол тимчасового доступу до речей і документів, до якого в якості додатку долучити носії комп'ютерних даних.

Подальший процесуальний статус отриманої у такій спосіб інформації не отримав однозначного визначення у кримінальному процесуальному законі. Адже, відповідно до ч. 4 ст. 99 КПК України копії інформації, у тому числі комп'ютерних даних, що містяться в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп'ютерних системах, їх невід'ємних частинах, визнаються судом як оригінал документа якщо вони виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста (виділено автором). Отже, можна припустити, що інформація у вигляді комп'ютерних даних, скопійована слідчим з комп'ютерної системи в порядку тимчасового доступу до речей і документів без участі спеціаліста не відповідатиме вимогам ч. 4 ст. 99 КПК України. Відповідно, в суді можуть виникнути складнощі з визначенням доказового значення такої інформації та визнанням її допустимим доказом.

Як слушно було відмічено М. В. Гуцуляком та П. Є. Антонюк, законодавець наче підкреслив відмежування поняття «комп'ютерні дані», що вживається у ст. 99 КПК України, від іншої інформації, яка міститься в електронних ресурсах [12, с. 119]. Але подальшого унормування порядку формування (збирання) доказів з використанням вказаних різновидів електронної (цифрової) інформації не відбулося.

Наступним широко застосованим на практиці способом формування електронних (цифрових) доказів є проведення огляду комп'ютерних даних. Відповідно до ч. 2 ст. 237 КПК України ця слідча (розшукова) дія проводиться слідчим, про-

курором шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі). При цьому привертає на себе увагу те, що у ч. 1 ст. 237 КПК України законодавець розмежовує як окремі об'єкти огляду «комп'ютерні дані» та «документи», попри те, що до останніх у ч. 2 ст. 99 КПК України поряд з матеріалами фотозйомки, звукозапису, відеозапису віднесено також і комп'ютерні дані.

На нашу думку в цих положеннях кримінального процесуального закону прослідковується ситуативна спроба запровадити спеціальні процесуальні правила і стандарти формування доказів, які б враховували специфіку електронних (цифрових) слідів та дозволили залучити до процесу доказування великий масив потенційно доказової інформації, що міститься в кіберпросторі, зберігається на електронних пристроях. Затребуваність правової процедури огляду комп'ютерних даних для формування доказової бази у конкретному кримінальному провадженні підтверджується судовою практикою. Суди, як правило, визнають допустимими доказами протоколи оглядів інформації, що міститься у вільному доступі всесвітньої мережі Інтернет. Типовим прикладом є вирок Дніпровського районного суду міста Запоріжжя від 23.06.2025 р. у кримінальному провадженні № 1-кп/334/381/25, відомості про яке внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань за ознаками злочину, передбаченого ч. 5 ст.111-1 КК України (Коллабораційна діяльність). Доказами винуватості обвинуваченого суд визнав низку протоколів оглядів, проведених слідчим за участі спеціаліста, згідно з якими об'єктом огляду була інформація, що містилась у месенджері «Telegram» у публічному та відкритому каналі [13].

Викладене вище може свідчити про те, що на законодавчому рівні відбувається поступове усвідомлення необхідності унормування процесуального порядку використання електронної (цифрової) інформації для формування доказів у кримінальному процесі, а також визначення подальшого процесуального статусу такої інформації. Слід погодитися з висловленою в наукових джерелах думкою, що електронні або цифрові докази в тому чи іншому вигляді мають бути на законодавчому рівні визнані окремим видом (процесуальним джерелом) доказів [5, 7, 8, 12, 13]. Також слушним виглядає запровадження процесуальних особливостей поводження з такими доказами у кримінальному провадженні, відсутність яких на даний час частково компенсується за рахунок застосування слідчими при складанні оглядів комп'ютерних даних рекомендацій, принципів та правил Протоколу Берклі.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо: в доктрині кримінального процесу на даний час відсутнє узгоджене поняття електронних або цифрових доказів; визначення їх юридичної природи та місця серед процесуальних джерел доказів, а також пошук оптимальних правових процедур їх формування є предметом тривалої наукової дискусії. Відсутність наукового консенсусу з вказаних питань є перешкодою для напрацювання системних та науково обґрунтованих пропозицій з удосконалення кримінального процесуального законодавства, що обумовлює необхідність послуговуватися внесенням ситуативних, «косметичних» змін до КПК України, які б дозволили безперешкодно використовувати у доказуванні електронну (цифрову) інформацію. Формування узгодженого доктринального підходу до розуміння поняття електронних (цифрових) доказів та процесуального порядку поводження з ними (збирання, перевірки, оцінки) сприятиме розбудові якісної юридичної та практичної моделей використання електронної (цифрової) інформації у доказуванні.

На даний час перспективним напрямком наукових розвідок може стати розробка повноцінної доктринальної концепції електронних (цифрових) доказів у кримінальному провадженні України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс адміністративного судочинства: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV/ *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37, ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 21.06.2025).
2. Цивільний процесуальний кодекс: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV/ *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42, ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 21.06.2025).
3. Господарський процесуальний кодекс: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII/ *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6, ст. 56. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 21.06.2025).
4. Про кіберзлочинність: Конвенція Ради Європи (Ратифікована із застереженнями і заявами Законом України від 07.09.05 р. № 2824-IV (2824-15). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text (дата звернення 21.06.2025).
1. 5.Шумило М.Є., Юрка Р., Капліна В.А. Інформаційна теорія доказів та проблеми використання електронних засобів доказування у кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2019. Том 26. № 2. С. 137-152.
5. Котляревський О. І., Киценко Д. М. Комп'ютерна інформація як речовий доказ у кримінальній справі. *Інформаційні технології та захист інформації : збірник наукових праць*. 1998. N 2. С. 70–79.
6. Мурадов В. В. Електронні докази: криміналістичний аспект використання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3–2. С. 313–315.
7. Алексеева-Процюк Д. О., Брисковська О. М. Електронні докази в кримінальному судочинстві: поняття, ознаки та проблемні аспекти застосування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 247–253.
8. Столітній А. В., Каланча І. Г., Формування інституту електронних доказів у кримінальному процесі України. *Проблеми законності*. 2019. № 146 с. 179-191.
9. Фігурський В.М. Докази в електронній формі у кримінальному провадженні. *Галицькі студії. Юридичні науки*. 2023. № 4. С. 97-105.
10. Шумило М.Є. Юридична конструкція доказів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 59-67.
11. Гуцалюк М.В., Антонюк П.Є. Процесуальна спроможність використання електронної (цифрової) інформації як доказу в кримінальному провадженні. *Інформація і право*. 2022. № 2 (41). С. 116-122.
12. Вирок Дніпровського районного суду міста Запоріжжя від 23.06.2025 у справі № 334/10220/24. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128297241> (дата звернення 27.06.2025).
13. Метелев О.П. Цифрові докази у кримінальному процесі: видова характеристика. *Вісник кримінального судочинства*. 2023. № 1-2. С. 42-53. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2019_METELEV.pdf (дата звернення: 17.07.2021).